

Лілія Федчук,

кандидат філологічних наук, доцент, м. Київ

ІНТЕРФЕРЕНЦІЯ ЯК ОДИН ІЗ ВИДІВ МОВНОЇ ВЗАЄМОДІЇ В УМОВАХ БІЛІНГВІЗМУ

Тривале перебування України в складі спершу Росії, а потім і Радянського Союзу спричинило існування на її території двомовності. Сьогодні повсюди – на вулиці, в установі, організації, на підприємстві, навіть в одній родині – можна чути як українську, так і російську мови. Більшість громадян України є білінгвами – людьми, які добре володіють обома мовами.

Функціонування на одній території двох мов зумовлює їх тісну взаємодію, яка має як позитивні, так і негативні наслідки. З одного боку, така мовна ситуація сприяє взаємозбагаченню мов, що контактують, проникненню в кожен з них слів, яких у них досі не було, а з іншого – свідомо чи несвідомо заміна питомого, специфічно національного слова мовленнєвою одиницею з іншої мови веде до порушення літературних норм, що, в свою чергу, може негативно вплинути на кінцевий результат мовленнєвої комунікації. Типовим прикладом мішаного українсько-російського мовлення є виступи гумориста Андрія Данилка в ролі Верки Сердючки. Позитивний вплив однієї мови на іншу більшість дослідників мовних контактів називають трансференцією, а негативний – інтерференцією.

Одним з найголовніших завдань лінгвістів, які досліджують проблеми культури мовлення, є вивчення явища інтерференції, виявлення причин і результатів порушення білінгвом літературних норм. Зацікавленість українсько-російською інтерференцією виявили такі вітчизняні вчені, як Б. Антоненко-Давидович, Ю. Жлуктенко, М. Кочерган, Л. Масенко, М. Пилинський, О. Пономарів, С. Семчинський, А. Сербенська, О. Ткаченко та ін. Проте засилля росіянізмів у мовленні пересічного українця робить дослідження окресленої проблеми важливим й актуальним.

Інтерференція (від англ. interference – «втручання, вплив, перешкода») – складне й багатогранне мовне явище, зумовлене історичними, лінгвістичними, психологічними й соціальними чинниками. Цей термін у науковий лінгвістичний обіг ввів англійський мовознавець У. Вайнрайх, а у вітчизняну лінгвістику він потрапив завдяки Ю. Жлуктенку, який здійснив переклад наукових напрацювань У. Вайнрайха.

Єдиного загальноприйнятого визначення лінгвістичної інтерференції досі не існує. Аналіз окремих дефініцій цього поняття дає підстави говорити про різний обсяг його розуміння: одні вчені інтерференцією вважають будь-які зміни в мові, зумовлені міжмовним контактуванням (С. Семчинський [2, с. 3], О. Степанова [3, с. 191] та ін.), інші – з поняттям інтерференція пов'язують лише відхилення від мовних норм, спричинені впливом іншої мови (У. Вайнрайх [1, с. 22], О. Ткаченко [4, с. 225-226] та ін.). Меті пропонованої наукової розвідки більше відповідає друге, вузьке трактування цього поняття, згідно з яким результатом інтерференції є невмотивоване вживання елементів іноземної мови в рідній, що призводить до позбавлення національного мовлення його специфічних особливостей та порушення загальноприйнятих норм слововживання.

Наявність в сучасній українській мові російськомовних інтерференційних елементів (інтерферем) пояснюється низкою екстра- та інтралінгвістичних причин. До основних екстралінгвістичних причин належать: проживання на території України значної кількості людей, які лише розуміють українську мову, але не розмовляють нею; володіння більшістю громадян України обома мовами – українською й російською; неналежне знання носіями української мови її норм; бідний словниковий склад мовців; недосконала мовна політика в державі; відсутність ефективного механізму реалізації Закону про мови. Основними інтралінгвістичними причинами є типологічна спорідненість східнослов'янських мов та формальна (звуко-буквена) схожість значної частини українського й російського лексиконів.

Інтерференційні російськомовні нашарування пронизують усі мовні рівні української мови. Найчастіше вони простежується у фонетиці, лексиці й граматиці.

Джерелом інтерферентних впливів на рівні фонетики є відмінні від української мови орфоепічні правила, які й спричинюють невластиву українській мові вимову окремих звуків і цілих слів, як-от: 1) акання – вимову звука [а] на місці ненаголошеного [о]: [даро́га] замість правильного варіанта [дорóга]; 2) завжди м'яку вимову шиплячих на місці літер «че» і «ща»: [ч'áсто] – замість [ча́сто], [ш'ч'ó] – замість [шчо́]; 4) вимову глухих приголосних на місці парних їм дзвінких перед іншими глухими та в кінці слово: [р'і́тко] – замість [р'і́дко], [д'у́п] – замість [д'у́б]; 5) завжди тверду вимову звука на місці літери «це»: [пал'ані́ца] – замість [пал'ані́ц'а]; 5) неправильне читання українських літер «е», «и», що мають однакове накреслення з російськими: [д'ір'е́ктор] – замість [ди́ре́ктор]; 6) неправильне наголошення слів, співзвучних з російськими: кропи́ва – замість кропи́ва; спи́на – замість спи́на; оле́нь – замість оле́нь та ін.

На лексичному рівні інтерференція виявляється у формі невиправданих запозичень (росіянізмів) і кальок.

Інтерфеми-росіянізми – це російські слова, перенесені на український мовний ґрунт. Залежно від ступеня збігу у них і нормативної української лексеми значення й фонетичного складу, виокремлюють три різновиди росіянізмів:

- 1) інтерфеми, які не збігаються за звуковим складом з українськими корелятами, хоча мають однаковий зміст (гетеролекси): *міроприємство* (рос. *мероприятие*) – укр. *захід*;
- 2) інтерфеми, які мають з українськими словами спільні кореневі морфеми, а отже – й значення, але різняться словотвірними афіксами (паралакси): *обувся* (рос. *обулся*) – укр. *взувся*;
- 3) інтерфеми, що являють собою російські слова, які збігаються з українськими відповідниками за звуковим і графічним складом, проте

різняться значення (омолекси): *луна* (рос. *луна*) – укр. *місяць*; *ехо* (рос. *эхо*) – укр. *луна*.

Лексичні інтерферени-кальки є результатом поморфемного перекладу російських слів: *співпадати* (рос. *совпадать*) – замість укр. *збігатися*; *у відповідності з* (рос. *в соответствии с*) – замість укр. *відповідно до*.

На морфологічному рівні результатом інтерференції є ненормативне, скопійоване з російської мови вживання окремих граматичних форм, зокрема: 1) роду, числа, відмінка іменників: *зла собака* – замість *злий собака*; *нова мебель* – замість *нові меблі*; *шановний Іван Петрович* – замість *шановний Іване Петровичу*; 2) найвищого ступеня порівняння прикметників: *самий красивий* – замість *найкращий*; 3) відмінкових форм числівників, що є назвами десятків: *близько п'ятдесяти* – замість *близько п'ятдесяти*; 4) дієслів 1-ої особи множини наказового способу: *давайте пригадаємо* – замість *пригадаймо*; 5) активних дієприкметників теперішнього часу: *копіюючий* – замість *копіювальний*; 6) пасивних дієприкметників минулого часу: *опавший* – замість *опалий*.

Російськомовний вплив на сучасний український синтаксис найяскравіше виявляються: 1) у порушеннях норм узгодження прикметників з іменниками, які співзвучні з російськими відповідниками, проте відрізняються від них граматичним значенням роду або числа: *новорічна ярмарка* – замість *новорічний ярмарок*; 2) у моделях керування: *дякувати вас* – замість *дякувати вам*.

Отже, мовна ситуація в пострадянській Україні характеризується українсько-російською двомовністю, існування якої зумовлює явище інтерференції. Здійснення ґрунтовних досліджень причин та наслідків інтерференційного впливу російської мови на вимовні особливості, лексичну систему й граматичну структуру української мови на сьогодні є досить актуальним завданням, успішне розв'язання якого сприятиме удосконаленню рівня культури мовлення, збереженню національно-мовної ідентичності в умовах масового українсько-російського білінгвізму.

Використана література

1. Вайнрайх У. Языковые контакты: состояние и проблема исследования / У. Вайнрайх ; пер. с англ. и коммент. Ю. А. Жлуктенко. – Київ : Вища школа, 1979. – 263 с.
2. Семчинський С. В. Семантична інтерференція мов / С. В. Семчинський. – Київ : Вища школа, 1974. – 256 с.
3. Степанова О. І. Відбиття явища лексичної інтерференції в російськомовних текстах (на матеріалі творів письменників-білінгвів та засобів ЗМІ) / О. І. Степанова // Наукові записки НДУ ім. М. Гоголя. Філологічні науки. – 2013. – Книга 3. – С. 190–194.
4. Ткаченко О.Б. Інтерференція / О.Б.Ткаченко //Українська мова : енциклопедія / редкол. Русанівський В. М., Тараненко О. О. та ін.]. – Київ : Українська енциклопедія, 2004. – 752 с.